

Розбійницька казка

Карел Чапек

З чеської переклав Петро Козланюк

Давно це діялося, так давно, що навіть небіжчик старий Зелінка цього не пам'ятав, а він же пам'ятав і мого покійного гладкого прадідуся. В оту сиву давнину панував у горах Брендах славнозвісний і лютий розбійник Лотрандо. Мав цей жорстокий убивця Лотрандо двадцять одного розбійника, п'ятдесятьох злодіїв, тридцятьох злодюжок та двісті підручних, які переховували й збували награвоване добро. Тож оцей розбишака чигав на шляху десь біля Поржічі, або Костелця, або навіть біля Гронова, поки тут поїде який фурман, купець, багатий єврей або лицар на коні. Тоді він заступав проїжджому шлях, кричав страшним голосом і забирав у нього все дощенту, а той іще мав радіти, що Лотрандо не зарізав його, не застрелив або й не повісив на дереві. Отакий був убивця й нелюд отой Лотрандо.

Їде собі перший-ліпший купчик дорогою, гейкає на коней "вйо" та "вйо" й радіє, що вигідно продасть у Трутнові свій товар. Їдучи лісом, купець трохи боїться розбійників, але, щоб одігнати цей страх, мугикає собі гарну пісеньку. Аж тут заступає йому шлях отакенний хлопище, мов гора, гладший за пана Немейкала, а чи пана Ягелку, та ще на дві голови вищий, та ще й з такими кудлатими вусищами, що навіть рота в нього не видно. "Гроші або життя!" — загорлає цей хлопище й націлить на купця великого, як гармата, револьвера. Ну, купець, звісно, дає гроші, а Лотрандо бере ще в нього й воза, й товар, і коней, стягає з нього каптан, штани й чоботи, та ще й шмагає бідолаху канчуком, аби тому легше було бігти додому. Шибеник був той Лотрандо та й годі.

А тому що навколо тоді не було іншого розбійника (лише десь під Маршовом водився якийсь, але ж то був недотепа проти Лотранда), то грабіжницьке ремесло велось Лотрандові дуже добре, й хутко він став багатшим за будь-якого лицаря. А що був у Лотранда синок, то старий розбійник і вирішив собі: "Віддам його кудись у науку. Хоч наука й коштуватиме кілька тисяч, та я можу стати на це. Хай навчиться й німецької, і французької, хай зуміє говорити галантно "данкешен", "бітешен", "тре-шарме" та "сільвупле"^[1], грати на піаніно, танцювати польку й кадрили, їсти з тарілки, шмаркатися в носовичка, як це годиться панам. І хоч я тільки розбійник, зате син у мене буде, мов той граф. Отож як я надумав, так воно і буде".

Сказавши так, він посадив малого Лотранда поперед себе на коня й помчав аж до Броумова. Там зсадив синка з коня перед монастирем отців-бенедиктинців і, грізно брязкаючи шпорами, подався просто до ігумена.

— Всечесний отче! — загув він страшним голосом. — Я ось привіз вам оцього голопуцька на виховання, щоб ви навчили його їсти, шмаркатися, танцювати, говорити "бітешен" та "шерамі" і всього того, що годиться справжньому кавалерові. Ось вам на те ціла торба дукатів, флоринів, рупій, дублонів, карбованців, талярів, наполеондорів, гіней, срібних гривен і голландських злотих пістолів та соверенів, щоб синкові жилося у

вас, наче княжичеві.

Сказавши так, він крутнувся на п'яті та й поскакав у ліс, а малий Лотрандо залишився в отців-бенедиктинців на виховання.

Вчився він у монастирській бурсі разом з багатьма княжичами, графчуками та іншими багатими хлопчиками. Гладкий патер Спіридїон навчав його говорити по-німецькому "бітешен" та "данкешен", патер Домінік утовкмачував хлопцеві в голову всілякі французькі "трешарме" та "сільвупле", патер Амадеус навчав малого Лотранда всяких компліментів, менуетів та гречних манер, а отець-регент Краупнер навчав його шмаркатися так, щоб то лунало ніжно й тоненько, як флейта або кларнет, а не гуло, мов контрабас, фагот, фанфара, ієрихонська труба, корнет-а-пістон або автомобіль, як ото звичайно сякався старий Лотрандо.

Тобто вони навчили вихованця бути ввічливим, чемним, гречним, як це й годиться справжньому кавалерові. Став тепер молодий Лотрандо в своєму чорному оксамитовому одязі з мереживним коміром дуже гарним юнаком і хутко забув про те, що виростав у розбійницькій печері в диких горах Брендах, де його батько, старий розбійник Лотрандо, ходив у воловій шкурі та їв сире м'ясо просто руками, як це й годиться всім розбійникам.

Коротко кажучи, юний Лотрандо успішно набував знань та виховання, і саме, коли він уже спинався на вершину тієї науки, перед Броумовським монастирем раптом зацокали кінські копита й з коня зіскочив наїжачений служник, загрюкав у ворота, а коли отець-воротар пустив його, то служник сказав суворим голосом, що приїхав ось по молодого пана Лотранда, бо його батько, старий Лотрандо, мовляв, збирається вмирати й бажає заповісти синові своє ремесло. Заплакавши, юний Лотрандо вмить попрощався з всечесними отцями-бенедиктинцями та з усіма іншими паничами й студентами і поїхав із служником на Бренди. Міркуючи дорогою, яке ж то ремесло заповість йому батько, син тут же присягався собі в душі, що вестиме справу боголюбиво, віддано, благородно, з винятковою пошаною до всіх людей.

Так приїхали вони до Бренди, й слуга попровадив панича до смертельного ложа старого батька. Старий Лотрандо лежав у велетенській печері на постелі з невичинених бичачих шкур, вкритий попоною.

— Ну, що, Вінцеку-недотепо, привів уже мого синка? — захрипів старий на служника.

— Батечку рідний! — скрикнув молодий Лотрандо й клякнув біля слабого. — Пошли вам, господи, довгі роки на радість ближніх та невимовну гордість ваших нащадків!

— Постривай, хлопче, — сказав старий розбійник. — Сьогодні я поїду до пекла, й нема мені коли слухати твоїх співанок. Думав я, що залишу тобі велике майно, аби ти жив з нього й не знав собі турбот. Та побий мене грім, хлопче, погані тепер часи на наше ремесло!

— Ах, батьку я й гадки не мав, що ви бідуєте, — зітхнув молодий Лотрандо.

— Авжеж, — захрипів старий. — Бачиш, у мене подагра, і я вже не міг промишляти подалі звідси. А близьких доріг оті бісові крамарі та купці всіляко уникали. Отож саме

пора взятися до моєї праці комусь молодшому.

— Дорогий таточку! — сказав юнак із запалом. — Клянуся вам усім у світі, що візьмуся до вашої праці й виконуватиму її чесно, охоче, з усією чемністю.

— Не знаю, чого доб'єшся ти з отією чемністю, — пробурмотів старий. — Я, бачиш, іноді й різав тих, що чинили опір. А ось уклонятися, синку, не доводилося нікому, бо, розумієш, до мого ремесла це якось не пасує.

— А яке ж ваше ремесло, батьку?

— Розбійництво, — сказав старий Лотрандо і вмер.

Так залишився молодий Лотрандо сиротою на світі, глибоко засмучений як батьковою смертю, так і тією клятвою, що нею обіцявся стати розбійником.

На четвертий день прийшов до нього отой наїжений служник Вінцек — мовляв, немає вже чого їсти й пора вже братися до роботи.

— Дорогий друже, — жалібно спитав молодий Лотрандо, — а чи й справді мені треба братися до цього?

— Атож! — нечемно відказав Вінцек. — Сюди, паничу, жоден монах не принесе вам смажених голубів. Хочете їсти — беріться до роботи.

Взяв тоді молодий Лотрандо гарного пістоля, скочив на коня й подався на дорогу, ну, скажімо, на дорогу під Батновичі. Тут він заліг собі, чекаючи на якого-небудь купця, щоб пограбувати його.

Незабаром і справді на шляху появився ткач, що віз полотно до Трутнова.

Молодий Лотрандо вийшов із засади, зняв шапку й шанобливо вклонився. Ткач здивувався, що йому вклоняється такий гарний панич, але й собі зняв шапку, вклонився й сказав:

— Доброго здоров'ячка, паничу.

Лотрандо підійшов ближче й знову вклонився.

— Вибачте, — сказав він чемно, — що затримую вас.

— Та це ж дурниці, — відповів ткач. — А чим я можу служити вам?

— Сердечно прошу вас, пане, не лякайтеся, — мовив далі Лотрандо. — Я — розбійник, страшний Лотрандо з Бренд.

Ткач той був битий жак і не злякався нітрішечки.

— Он як! — крикнув він весело. — То ми колеги. Я також розбійник, Кривавий Чепелка з Костелця. Певно, знаєте, еге?

— Не маю честі, — розгубився Лотрандо. — Я тут, пане колего, вперше. Я щойно успадкував цей фах від покійного батька.

— Ага! — сказав пан Чепелка. — То це від старого Лотранда з Бренд, чи не так? О, це стара й відома розбійницька фірма. Вельми солідна фірма, пане Лотрандо. Поздоровляю вас. Скажу вам також, що я був великий приятель вашого небіжчика батька. Якось ми зустрілися з ним, а він і каже: "Знаєш що, Кривавий Чепелко? Ми з тобою сусіди й приятелі, тож і домовимося по-доброму: оця дорога від Костелця до Трутнова — твоя і грабувати на ній будеш тільки ти". Так він сказав, і на цьому ми вдарили по руках, ясно?

— Ах, тоді тисячу разів прошу пробачення, — виправдувався молодий Лотрандо. — Я й не знав, що тут ваш район. І мені дуже прикро, що я вдерся сюди.

— Ну, на цей раз нічого, — сказав хитрий Чепелка. — Але ваш батько ще сказав: "Слухай, Кривавий Чепелко. Коли я або хтось із моїх людей ступить сюди ногою, тоді бери в нього не тільки зброю, але й каптан та шапку на згадку, аби він запам'ятав, що не твоя дорога". Так сказав ваш батько й подав мені на це руку.

— Коли так, — відповів молодий Лотрандо, — тоді найпокірніше прошу вас прийняти оцей пістоль з насічкою, мій капелюх із справжнім страусовим пером і каптан з англійського сукна на згадку та на доказ моєї глибокої пошани й жалю за заподіяну вам прикрість.

— Гарзд! — сказав Чепелка. — Давайте все сюди, і я прощаю вам. Тільки, щоб я вже вас тут не бачив, мій паночку. Вйо, коники! Бувайте здоровенькі, пане Лотрандо!

— З богом, шляхетний і добрий пане, — гукнув йому навздогін молодий Лотрандо, повертаючись на Бренди не тільки без здобичі, але й без власного каптана.

Ну, звісно, служник Вінцек вилаяв Лотранда й порадив йому завтра ж зарізати та пограбувати першого-ліпшого на дорозі.

Наступного дня засів молодий Лотрандо зі своєю тонкою шпажкою на путівці під Збечніком. Аж ось котиться віз, повний усякого товару. Лотрандо вискочив на шлях і загукав:

— Жаль мені, пане, але я мушу зарізати вас. Швиденько приготуйтеся й помоліться, будь ласка.

Візник упав навколішки й молився, думаючи, як би то вирватися з отієї халепи. Проказав один раз "Отче наш", другий, але так ні до чого путнього не додумався. Уже вдесьте читає він "Отче наш", удвадцятье, а щасливої думки немає та й нема...

— Ну, то як, пане, — питає молодий Лотрандо, набираючи грізного вигляду. — Ви вже готові вмерти?

— Де там! — відповів візник. — Таж я такий запеклий грішник, що тридцять років не був у церкві, а тільки кляв кожний день, лихословив, грав у карти та грішив на кожному кроці. Якби мені висповідатися в Поліцях, то, може, господь відпустив би мені всі гріхи й не кинув би мою душу до пекла. Знаєте що? Майну я до Поліц, висповідуюся, миттю повернуся й тоді вже ріжете мене.

— Гарзд! — погодився Лотрандо. — Ідіть, а я почекаю на вас тут біля воза.

— Еге ж, — сказав фурман, — а ви мені, будь ласка, позичте вашого коника, щоб я хутчій повернувся.

Гречний Лотрандо погодився й на це. Візник подався на його конику в Поліці, а Лотрандо тим часом розпріг його коней та пустив пастися на лузі.

Але візник той хитрий був шельма й поїхав не сповідатися в Поліці, а до найближчої корчми, де й розповів, що на нього чекає розбійник на шляху. Візник хильнув для більшої відваги й разом з трьома батраками напав на Лотранда. Вони гуртом нещадно відлупцювали бідолашного Лотранда й гналися за ним аж до гір — і так чемний розбійник знов повернувся в печеру не тільки без здобичі, але й без

власного коня.

Втретє засів Лотрандо на шляху до Находи. Аж тут їде візок, накритий брезентом, а на ньому торгівець везе на ярмарок у Находу пірникові серця[2]. Ну, молодий Лотрандо заступив йому шлях і гукає:

— Гов, чоловіче, здавайся: я розбійник!

Так навчив його Вінцек.

Торгівець зупинив воза, почухав під шапкою, відхилив трохи брезент і каже:

— Стара, тут якийсь пан розбійник.

З будки на візку вилізла вмить стара й гладка бублейниця та, взявшись руками під боки, напала на молодого Лотранда:

— Ах ти, антихристе, ах ти, харцизяко, ти, бандюго, лотре, вовкулако, башибузуче, чортяко, пройдисвіте, волоцюго, іроде, грубіяне, горлорізе, дармоїде, гасайбісе, ах ти, грішнику, ах ти, душогубе, ти чого це нападаєш на шановних і чесних людей?

— Пробачте, мадам, — ледве вимовив збентежений Лотрандо, — я ж і гадки не мав, що на возі є дама.

— А є! — заверещала перекупка. — Та ще й яка дама! Ах ти, дурню, ах ти, арештанте, крутіяко, кровопивце, ледацюго, людожере, сатано, посмітюху, вбивце!..

— Тисячу разів прошу вибачення за те, що я так настрашив вас, пані! — благав, геть знітившись, Лотрандо. — Трешарме, мадам, сільвупле, висловлюю вам свій найглибший жаль за те, що... що...

— Геть звідси, негіднику, — кричала шановна дама, — поки я тобі не сказала, що ти нехрист, нелюд, виродок, безбожник, шахрай, пірат, поганець, розбійник Рінальдо Рінальдіні[3], чортів вишкварок, шельма, волоцюга, боягуз, обірванець, мерзотник, татарин, турок, звірюка...

Далі вже Лотрандо не слухав, а так чкурнув мерщій, що зупинився аж у Брендах. Але й тут здалося йому, ніби вітер несе за ним отаке, як — "вітрогон, упир, розбишака, злодюга, злий дух, сучий син, скаженюка, палій..."

Далі в ліс — більше труску. Під Ратіборжицями напав молодий розбійник на золоту карету, але в ній сиділа ратіборжицька княжна, й така вона була гарна, що Лотрандо вмить закохався й узяв у дівчини — та й то за її згодою — тільки запашну хусточку. Ясно, що його згряя на Брендах не могла наїстися пахощами тієї хусточки. А то напав він під Суховршницями на різника, який вів корову до Упіц на забій. Лотрандо хотів його вбити, але різник так благав зглянутися над його дванадцятьма дітьми-сирітками, так зворушливо, жалісно й гарно примовляв, що молодий розбійник заплакав, пустив і різника, й корову, та ще й упхав різникові в руки дванадцять золотих дукатів — по дукату кожній різниковій дитині на згадку про грізного Лотранда. А різник той, шахраюка, був старий парубок і не мав навіть кішки, а не те, що дванадцятро дітей. І отак завжди, коли Лотрандо хотів кого вбити або пограбувати, йому ставала на перешкоді його чулість та гречність. Тож він не тільки нічого ні в кого не взяв, але й своє геть усе пороздавав.

Розбійницьке ремесло так і не велося йому. Хутко вся його згряя разом з кудлатим

Вінцеком розбіглася хто куди в пошуках чесної праці, а сам Вінцек найнявся в гроновському млині челядником. Цей млин і досі ще стоїть біля церкви. Молодий Лотрандо залишився сам у розбійницькій печері на Брендах і не міг дати собі ради в злиднях та голоді. Тут він згадав про отця ігумена монастиря бенедиктинців і подався до нього просити поради.

Прийшовши, Лотрандо клякнув перед ігуменом і розповів з плачем, що записався своєму батькові бути розбійником, але ж, вихований чемно, в пошані до людей, він не може вбити когось чи пограбувати. І що ж тепер йому діяти?

Отець ігумен нюхнув на те дванадцять разів табаки, дванадцять разів замислився, а тоді сказав Лотрандові:

— Хвалю тебе, мій любий сину, за те, що поводишся з людьми чемно й ласкаво. Та розбійник з тебе однак не вийшов — як тому, що це смертний гріх, так і тому, що ти цього не вмієш. Проте, аби виконати клятву, яку ти дав батькові, ти й далі нападатимеш на людей, але вже цілком чесним шляхом. Станеш ти збирачем мита й чигатимеш на шляху, а як хто проїде, то наскочиш на нього й вимагатимеш два крейцари мита. При цьому ремеслі ти й клятви своєї не порушиш, і зможеш бути чемний, як тільки тобі заманеться. — Потім отець ігумен дав йому листа до окружного пана старости в Трутнові з проханням улаштувати молодого Лотранда де-небудь на посаду збирача мита. З оцим листом Лотрандо потюпав до Трутнова, й пан староста справді влаштував його збирачем мита на шляху в Залесі. Так чемний розбійник став збирачем мита на дорозі й зупиняв усі вози та брички, щоб якомога чемніше взяти два крейцари мита.

Багато років згодом їхав бричкою до Упці броумівський отець ігумен у гості до знайомого священика. Він уже заздалегідь тішився, що біля рогацьки в Залесі побачить чемного Лотранда й розпитає, як йому живеться. Біля шлагбаума й справді підійшов до брички вусатий чоловік — а це був Лотрандо — й, щось бурмочучи, простягнув руку.

Отець ігумен сягнув по гаманець, а що був той ігумен товстун, довелося йому притримувати однією рукою черево, щоб другою дістати до кишені штанів. На це потрібен був деякий час, і тут Лотрандо гаркнув грубим голосом:

— Ну, даєш, а чи ні? Скільки я чекатиму на твої паршиві два крейцари?

Отець ігумен порпається в гаманцеві та й каже:

— Нема в мене крейцарів, чоловіче добрий. Розміняйте мені, будь ласка, п'ятака.

— Ідіть до біса! — загорлав Лотрандо. — Коли нема крейцарів, то чого вас чорти носять по дорогах? Або два крейцари, або катай назад!

— Лотрандо, Лотрандо! — сказав із жалем ігумен. — Хіба не впізнаєш мене? Де ж поділася твоя чемність?

Лотрандо засоромився, бо тільки тоді упізнав отця ігумена. Він мало не пробурмотів якусь лайку, та стримався й сказав:

— Не дивуйтеся, ваша всечесносте, що я вже нечемний. Та чи бачив хто коли такого збирача мита на шляху, на мосту або збирача податків чи ексекютора, які не були б воркотунами?

— Ай справді, — відповів отець ігумен. — Ніхто ще такого не бачив.

— Отож! — забурмотів Лотрандо. — А тепер їдьте собі до біса!

Оце й кінець казці про чемного розбійника. Він уже, звісно, помер, але нащадків його ви зустрінете на багатьох-багатьох посадах. Упізнати їх дуже легко — вони-бо залюбки вилають вас ні за що, ні про що. А це ж бо неподобство.

[1] Калічене німецьке "будь ласка", "дякую" та калічене французьке — "дуже люб'язно", "будь ласка".

[2] пряники у вигляді серця.

[3] головний герой роману "Рінальдо Рінальдіні - отаман розбійників" німецького письменника Христіана Августа Вульпіуса (1762-1827), що той роман був дуже популярний у різних країнах, а ім'я Рінальдо Рінальдіні стало загальним, синонімом слова "розбійник".